

Offprint

Katolícke biblické dielo

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Vydáva Katolícke biblické dielo, Svit, s cirkevným schválením.

Imprimatur: Mons. František Tondra, spišský diecézny biskup, č. 1-06 zo dňa 3. 1. 2006

Nihil obstat: Anton Tyrol

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) - Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) - Pavol FARKAŠ (Nitra) - Peter FEDOR (Prešov) - Juraj FENÍK (Drienov) - Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) - Róbert JÁGER (Prešov) - Jozef JANČOVIČ (Bratislava) - Róbert LAPKO (Košice) - Milan SOVA (Bratislava) - Peter ŠOLTÉS (Oestrich-Winkel, D) - Jozef TIŇO (Bratislava) - František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) - Pavol VILHAN (Roma, I) - Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Jazyková úprava: Elena Slaná

Zalamovanie: redakcia

Na príprave publikácie sa podieľali aj Adriana Alexyová, Mária Mihulcová, Zuzana Škrinárová a Miroslav Varšo.

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Blažej Štrba, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 22 42, fax: (+421) 048/418 22 08, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@centrum.sk.

Príspevky sa požadujú tak v elektronickej podobe (disketou alebo pripojeným dokumentom e-mailu, podľa možnosti v Microsoft Word formáte s typom písma Times New Roman), ako aj vo vytlačenej forme (A4, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné typy písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v BibleWorks, tak upresniť aké. Príspevok typu článok alebo poznámka musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov, jeho anglickou verziou a zoznamom bibliografie. Nevyžiadané exempláre sa späť neposielajú. Redakcia si vyhradzuje právo na jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov.

Objednávku posielajte na Katolícke biblické dielo alebo na adresu redakcie.

Bankové konto: 4008274864/7500, IBAN: SK28 7500 0000 0040 0827 4864.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

© 2010 by Katolícke biblické dielo, Svit

Katolícke biblické dielo, Nábřežie Jána Pavla II, 697/4, 059 21 Svit – SK, www.kbd.sk

Tlač: PUBLICA, publica.nitra@gmail.com

Printed in Slovakia

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

ŠTÚDIE

Kniha Exodus: Základné a otvorené otázky*

Jean Louis Ska SJ

1. Úvod

Kniha Exodus je s Knihou Numeri najzložitejšou knihou Pentateuchu z viacerých dôvodov, najmä pre rozmanitosť materiálov, ktoré obsahuje¹. Čitateľ tu nachádza také rozprávania, ako je opis východu z Egypta (Ex 1,1–15,21), po ktorom nasleduje séria epizód o prvých etapách pobytu Izraela na púšti (15,22–18,27). Potom začína dlhá časť o táborení Izraela na úpätí vrchu Sinaj (19,1–Nm 10,10). V Knihe Exodus sme svedkami viacerých epizód: teofánie (19,1-25; 20,18-21), vyhlásenia Dekalógu (20,1-17) a Kódexu zmluvy (20,22–23,19). Od tejto chvíle sa veci komplikujú. Pri nariadeniach o odchode z Egypta a vstupe do Zaslúbenej krajiny (23,20-33), čo sú udalosti, ktoré sa stanú omnoho neskôr, prvá v Nm 10,11 a druhá v Knihe Jozue, sa čitateľ zúčastňuje na viacerých rituáloch, ktoré uzatvárajú prvú fázu teofánie a vyhlásenie zákona (24,1-11). Potom začína dlhá pasáž, ktorá obsahuje Božie pokyny na stavbu svätyne a na usporiadanie kultu (24,12–31,18). Čitateľ by očakával, že hneď po týchto pokynoch nájde rozprávanie, ako sa Mojžiš a ľud dávajú do stavby svätyne a vyrábajú všetky jej dielce a jej zariadenia. Nenájde o tom nič. Pasáž je prerušená rozprávaním epizódy o zlatom teľati (32,1-35), po nej nasledujú dlhé rozhovory medzi Bohom a Mojžišom, aby sa veci ujasnili, tzn. aby sa zaviedli nové vzťahy alebo „nová zmluva“ medzi Bohom a jeho ľuďmi (33,1–34,35). Až potom sa čitateľ zúčastňuje na stavbe svätyne

* Do slovenčiny preložila Adriana Alexyová.

¹ DURHAM, John I: *Exodus* (Word Commentaries 3), Waco, TX : Word Books, 1987, xxi, používa v súvislosti s Knihou Exodus obrazný výraz „literárny alebo teologický guláš“, no preto, aby ho následne opravil.

a usporiadaní kultu (35,1–40,38). Záver je stručný, má len dva verše, pretože všetko sa končí vo chvíli, keď „Pánova [JHVH] sláva“ naplní svätostánok (40,34-35). Ako uvidíme, tento trochu strohý záver má zaiste svoj význam.

Z tohto, čo sme doteraz spomenuli, vyplýva, že tým najdôležitejším je rozmanitosť materiálov, ktoré obsahuje Kniha Exodus. Čitateľ v nej nachádza vedľa seba rozprávania, zákonodarné i kultové texty. Všetky sú chronologicky usporiadané a zdá sa, že tvoria akúsi kroniku udalostí od útlaku Izraelitov v Egypte (Ex 1,1-22) až do chvíle, keď Pánova sláva naplnila stan stretávania (40,34-38). No tento prvý dojem je len zdanlivý. Je ťažké pochopiť logiku chronológie, ktorá veľmi málo vysvetľuje, napr. podrobnosti zo života Hebrejov počas celého obdobia trvania egyptských rán alebo ťažkosti každodenného rodinného života počas pochodu na púšti, no nezamľčuje nijaký detail z konštrukcie svätyne a jej príslušenstva. Akými princípmi sa riadili redaktori Knihy Exodus? Prečo, okrem iného, ukončili knihu posvätením stanu stretávania? To je prvá séria otázok, ktoré si kladie ten, čo začína študovať Knihu Exodus.

Kniha Exodus je teda komplikovaná už zo samotného literárneho hľadiska. K tejto prvej ťažkosti sa pridávajú ďalšie. Chcel by som rozobrať štyri série otázok: textovú kritiku, pôvod či kompozíciu, teologické otázky a štruktúru knihy; som si vedomý toho, že tému nevyčerpám.

2. Problémy textovej kritiky

2.1 Ex 35–40 v hebrejčine, gréčtine a latinčine

Práce na masoretskom texte (MT) dostali objavením Kumránu v r. 1947 nové impulzy. Jedným je, že exegéti dnes čím ďalej tým viac prestávajú pokladať MT za jediný a spoľahlivý rukopisný prameň. Iné tradície môžu príležitostne obsahovať lepší alebo starší text. Treba brať do úvahy už aj iné tradície, napr. kumránske texty gréckeho prekladu Septuaginty (LXX) a Samaritánskeho Pentateuchu, ak sú k dispozícii, a to už nehovoríme o ďalších verziách, medzi inými o Vetus latina a o Vulgáte². Vysvetlíme si to na niekoľkých príkladoch.

² Okrem iných pozri TOV, Emanuel: *The Text-critical Use of the Septuagint in Biblical Research*, Jerusalem : Simor, 1981; ID.: *Hebrew Bible, Greek Bible, and Qumran*.

Najvýstižnejším príkladom je text Ex 35–40. Táto časť knihy, ako sme práve videli, opisuje stavbu svätyne a výrobu všetkého príslušenstva podľa pokynov, ktoré predtým dal Boh Mojžišovi (Ex 25–30). Text ako taký by nemal predstavovať nijaký problém. No medzi MT a LXX existuje množstvo rozdielov. Ťažkosti opisujú kritické vydania, medzi inými *Biblia Hebraica Stuttgartensia*³.

Text LXX je kratší a usporiadanie veršov nie je také isté ako v MT. Medzi najdôležitejšími rozdielmi si všimnime, že LXX vynecháva 36,20-34 MT, časť o stavbe svätostánku, a 37,25-28 MT, opis zhotovenia kadidlového oltára. Tiež dlhý opis závesov (36,8b-19MT) je v LXX zhrnutý do dvoch veršov (37,1-2)⁴. Tieto odlišnosti – aspoň sčasti – zaznamenal už Origenes⁵.

To nie je všetko. Jedna štúdia prekladu *Vetus latina*, ktorý, pokiaľ ide o túto časť Knihy Exodus, sa nám zachoval v rukopise *Monacensis*, umožňuje ísť ďalej⁶. *Vetus latina* je vlastne latinský preklad LXX, ktorý sa už nepoužíval, ani nerevidoval, odkedy Hieronym presadil Vulgátu. Je teda privilegovaným svedectvom o stave LXX pred uvedením Vulgáty v 5. stor. No *Monacensis* sa na viacerých miestach líši od LXX, ktorá bola zrejme opravovaná, aby viac zodpovedala MT. Podľa Pierre-Mauricea Bogaerta, odborníka na túto otázku, sa najstaršia verzia textu Ex 35–40 nachádza vo *Vetus latina*. Jedným z rozdielov medzi *Monacensis* a MT je staviteľ stánku zjavenia. Podľa *Monacensis* ide o Oholiaba z kmeňa Dan, zatiaľ čo MT dáva prednosť

Collected Essays (Texts and Studies in Ancient Judaism 121), Tübingen : Mohr Siebeck, 2008; ULRICH, Eugene: *The Dead Sea Scrolls and the Origins of the Bible* (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids, MI : Eerdmans, 1999; ID.: “Our Sharper Focus on the Bible and Theology Thanks to the Dead Sea Scrolls”, *CBQ* 66 (2004) 1-24.

³ RUDOPH, Wilhelm – RÜGER, Hans Peter (eds.): *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1984, 148, pozn. b o Ex 38,8.

⁴ POZRI BOGAERT, Pierre-Maurice: L'importance de la Septante et du „Monacensis“ de la *Vetus latina* pour l'exégèse du livre de l'Exode (Chap. 35–40). In: Vervenne, Marc (ed.): *Studies in the Book of Exodus. Redaction – Reception – Interpretation* (BETL 126), Leuven : Peeters, 1996, 399-428, 409.

⁵ Origenes: *La lettre à Africanus sur l'histoire de Suzanne*. Introduction, texte, traduction et notes par Marguerite HARL et Nicholas DE LANGE (SC 302), Paris : Le Cerf, 1983, 532-533. Cité par BOGAERT, L'importance de la Septante et du “Monacensis”, 399.

⁶ Článok BOGAERT, L'importance de la Septante et du “Monacensis”, 399-428, túto tému dobre vysvetľuje. Rukopis *Monacensis* sa nachádza v Bavorskej štátnej knižnici v Mníchove. Je datovaný do konca 5. stor.

Becaléovi z kmeňa Júda – dá sa povedať, že ide o šovinistický zásah pôvodom judského MT. Takisto *Monacensis* dáva levitom obradný odev, zatiaľ čo podľa MT kňazské rúcha nevyrobili umelci a zvyšky látky nie sú pridelené levitom⁷. MT teda viac zdôrazňuje výsady kňazov vzhľadom na levitov. Zodpovedá to tomu, čo vieme odinakiaľ o poexilovom kňazstve počas helenistického a rímskeho obdobia.

Z historického hľadiska porovnanie *Vetus latina* s LXX a MT vedie ku konštatovaniu, že: 1. zo začiatku sa pokyny o kulte (Ex 25–31) obmedzovali na málo vecí alebo neexistovali, 2. najstarší text obsahoval najmä opis Ex 35–40 v kratšej forme a v takom usporiadaní, aké sa zachovalo v rukopise *Monacensis*, 3. pokyny z Ex 25–31 boli pridané, aby Božským rozhovorom uviedli kap. 35–40, tieto boli potom revidované, skompletizované a znovu usporiadané v závislosti od nanovo uvedených kap. 25–31⁸.

2.2 Ex 24,9-11 v hebrejčine a gréčtine

Ďalší, veľmi zaujímavý príklad nás núti vyvodiť záver protichodný k prvému. Ide o Ex 24,9-11, kde máme tentoraz dobrý dôvod veriť, že LXX zaviedla dôležitú teologickú korekciu. MT v Ex 24,10 hovorí, že „[Mojžiš a Áron, Nadab a Abiu a sedemdesiat spomedzi starších Izraela] videli Boha Izraela“. LXX číta odlišný text: „videli miesto, kde stál Boh Izraela“. Rovnako vo v. 11, kde MT hovorí, že tie isté osoby „kontemplovali Boha“, má LXX dosť odlišný text, ktorý doslovne preložený hovorí toto: „ukázali sa na Božom mieste“. Treba, samozrejme, chápať, že poprední Izraeliti s Mojžišom na čele sa ukázali alebo boli prijatí v Božom „príbytku“. Je dosť zřejmé, že LXX opravila text, aby nemusela povedať, že ľudia mohli vidieť Boha. Biblia viackrát hovorí, že nie je možné vidieť Boha a nezomrieť⁹. Preto LXX „Boha“ nahrádza „miestom“, čo môže byť odkaz na jeruzalemský chrám¹⁰. Táto tendencia zosilnie v rabínskom judaizme.

⁷ BOGART, L'importance de la Septante et du „Monacensis“, 418-420.

⁸ BOGAERT, L'importance de la Septante et du „Monacensis“, 426-427.

⁹ Gn 16,13-14; 32,31; Ex 19,21; 33,20-23; Lv 16,2; Nm 4,20; Dt 5,24; Sdc 6,22-23; 13,22; Iz 6,5. Ex 33,20-23 je najzreteľnejší text.

¹⁰ Pozri WYCKOFF, Eric: „When Does Translation Become Exegesis? Exodus 24:9-11 in the Masoretic Text and the Septuagint“, *CBQ* (v tlači).

2.3 MT a Samaritánsky Pentateuch

Uvedieme iný prípad, keď je nadrženosť MT voči iným verziám dost zrejماً. Ide o verziu Dekalógu zo Samaritánskeho Pentateuchu (Sam)¹¹. Sam po poslednom prikázaní pridáva nariadenie postaviť oltár na vrchu Gerazim, počnúc citáciami, ktoré pochádzajú z Dt 11,29 a 27,2-7¹². Tentoraz je zrejmé, že Sam chcel vyzdvihnúť „svoj“ oltár, keď mu prisudzuje taký význam ako prikázaniam, ktoré vyhlásil sám Boh na začiatku teofánie na Sinaji¹³. Takisto Sam pridáva text Dt 1,9-18 po Ex 18,24. Texty Dt 1,9-18 a Ex 18,14-24.25-27 hovoria o tom, ako Mojžiš ustanovil sudcov a úradníkov¹⁴.

V rozprávaní o ranách Sam ponúka komplexnejší text než MT, pretože presne uvádza, ako Mojžiš alebo Mojžiš a Áron plnili Božie príkazy, zatiaľ čo MT, v tomto verný pravidlám biblického rozprávania, je omnoho stručnejší¹⁵. Podľa J. E. Sandersona sklon Sam k opakovaniu, najmä v opise egyptských rán, a k dopĺňovaniu textu Knihy Exodus počnúc Knihou Deuteronomium sa nachádza už vo fragmente Knihy Exodus, ktorý sa našiel v Kumráne¹⁶.

Na záver: ukázalo sa, že existujú odlišné rukopisné tradície a každý má svoju hodnotu. Netreba teda nevyhnutne vyzdvihovať MT, hoci ten zostáva pre synagógu a kresťanské cirkvi normatívnym textom.

¹¹ Pre najnovšie vydanie Samaritánskeho Pentateuchu pozri TAL, Abraham (ed.): *The Samaritan Pentateuch*. Edited According to Ms 6 (C) of the Shekhem Synagogue (Texts and Studies in the Hebrew Language and Related Subjects 8), Tel-Aviv : University Press, 1994.

¹² Samaritán hovorí o postavení oltára na vrchu Gerazim v Dt 27,4 tak ako LXX, Vetus Latina a fragment z Kumránu, ktorý bol nedávno objavený. MT hovorí o oltári, ktorý sa má postaviť na vrchu Ebal. Pozri TIGAY, Jeffrey H.: *Conflation as Redactional Technique*. In: ID. (ed.): *Empirical Models for Biblical Criticism*, Philadelphia, PA : University of Pennsylvania Press, 1985, 78-83.

¹³ O Samaritánoch pozri, okrem iných, MACCHI, Jean-Daniel: *Les Samaritains. Histoire d'une légende. Israël et la province de Samarie (Le monde de la Bible 30)*, Genève : Labor et Fides, 1994; HJELM, Ingrid: *The Samaritans and Early Judaism. A Literary Analysis (JSOTSS 303)*, Sheffield : Academic Press, 2000; KARTVEIT, Magnar: *The Origin of the Samaritans (SVT 128)*, Leiden : Brill, 2009.

¹⁴ Pozri TIGAY, *Conflation as Redactional Technique*, 61-68, 90-91.

¹⁵ Pozri GREENBERG, Moshe: *Understanding Exodus*, New York : Behrman House, 1969, 163.

¹⁶ SANDERSON, Judith E.: *An Exodus Scroll from Qumran. 4QpaleoExod^m and the Samaritan Tradition (HSS 30)*, Atlanta, GA : Scholars Press, 1986.

3. Problém s literárnou kompozíciou

3.1 Kňazské (P) a nekňazské texty

Ako každý vie, v súčasnosti neexistuje konsenzus v štúdiu Pentateuchu. Situácia niekedy dokonca hraničí s chaosom¹⁷. Očividne nemôžem vypočítať všetky problémy, ktoré dnes Kniha Exodus kladie kritickej exegéze, ani všetky diskusie, ktoré vyvoláva, a ešte menej ponúknuť akékoľvek riešenie¹⁸. Uspokojím sa s odkazom na najnovšie diela s touto témou¹⁹.

Túto zmätenú situáciu nepochybne zapríčinili dva hlavné faktory. Na jednej strane text Knihy Exodus je, ako sme videli, zložitý a nejednotný.

¹⁷ Pozri napr. RÖMER, Thomas: Le Pentateuque toujours en question: Bilan et perspectives après un quart de siècle de débat. In: LEMAIRE, André: *Congress Volume Basel 2001* (SVT 92), Leiden : Brill, 2002, 343-374; ID.: La formation du Pentateuque: histoire de la recherche. In: RÖMER, Thomas – MACCHI, Jean-Daniel – NIHAN, Christophe (éd.): *Introduction à l'Ancien Testament* (Le Monde de la Bible 49), Genève : Labor et Fides, 2004, 67-84; RÖMER, Thomas – NIHAN, Christophe: Le débat actuel sur la formation du Pentateuque. In: *Introduction à l'Ancien Testament*, 85-113; RÖMER, Thomas, Hauptprobleme der gegenwärtigen Pentateuchforschung, *ThZ* 60 (2004) 289-307; GARCIA LOPEZ, Félix: La formación del Pentateuco en el debate actual, *EstBib* 67 (2009) 235-256.

¹⁸ Medzi dielami, ktoré sa v posledných rokoch ocitli v centre diskusií, treba citovať aspoň BLUM, Erhard: *Studien zur Komposition des Pentateuch* (BZAW 189), Berlin – New York : 1990; VAN SETERS, John: *The Life of Moses. The Yahwist as Historian in Exodus-Numbers*, Louisville, KY : Westminster John Knox, 1994; SCHMID, Konrad: *Erzväter und Exodus. Untersuchungen zur doppelten Begründung der Ursprünge Israels innerhalb der Geschichtsbücher des Alten Testaments* (WMANT 81), Neukirchen-Vluyn : Neukirchener Verlag, 1999 = *Genesis and the Moses Story* (Siphrut 3), Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2009.

¹⁹ Pozri napr. úvody do najnovších komentárov: PROPP, William H.C.: *Exodus 1-18. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 2.1), New York : Doubleday, 1998, 31-54 (druhý diel vyšiel v 2006); DOZEMAN, Thomas B.: *Commentary on Exodus* (Eerdmans Critical Commentary), Grand Rapids, MI : Eerdmans, 2009, 35-43. Pozri tiež VERVENNE, Marc: Currents Tendencies and Developments in the Study of the Book of Exodus. In: VERVENNE, Marc (ed.): *Studies in the Book of Exodus. Redaction – Reception – Interpretation* (BETL 126), Leuven : Peeters, 1996, 21-59. Staršie dielo, no stále aktuálne, je SCHMIDT, Werner H.: *Exodus, Sinai und Mose. Erwägungen zu Ex 1-19 und 24* (Erträge der Forschung 191), Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983, ²1990. Niektoré novšie komentáre radšej ignorujú tieto problémy a volia si synchronnu exegézu, ako DURHAM, John I: *Exodus* (Word Commentary 3), Waco, TX : Word Books, 1987; FISCHER, Georg – MARKL, Dominik: *Das Buch Exodus* (Neuer Stuttgarter Kommentar – Altes Testament 2), Stuttgart : Katholisches Bibelwerk, 2009.

Niektoré časti už spôsobujú problémy, napr. Ex 19 a 24 či Ex 32–34. Na druhej strane je zrejmé, že ten istý text študuje mnoho exegetov, ktorí patria k veľmi odlišným kultúram, vyznaniám a mentalitám. Teda nečudo, že na tie isté veci sú rôzne, ba dokonca protichodné názory. J. Wellhausen bol toho názoru, že súbor kníh od Knihy Exodus cez Knihu Levitikus po Knihu Numeri sa študuje ľahšie než Kniha Genezis a keby sa kritické štúdium Pentateuchu začalo Knihou Exodus, a nie Knihou Genezis, dokumentárna hypotéza by sa presadila skôr ako hypotéza dodatkov (alebo fragmentov). Pre Wellhausena bolo vlastne prirodzené, že v Knihách Exodus až Numeri jehovista (JE) – prameň, ktorý spája jahvistu (J) a elohistu (E) – nie je dodatkom kňazského spisu (P), ale nezávislým prameňom²⁰. Wellhausen, ako každý vie, chcel najmä ukázať, že P bol neskorší ako JE.

Wellhausena som citoval z jednoduchého dôvodu. Exegéti dnes čoraz častejšie hovoria o dvoch hlavných prameňoch Pentateuchu. Terminológia sa môže meniť, no podstatné je, že často rozlišujú kňazské a nekňazské texty²¹. Niektorí ďalej hovoria o jahvistovi (J), napr. J. van Seters a Ch. Levin. Pre týchto dvoch autorov v každom prípade ide o poexilový prameň²².

Najdôležitejším problémom je problém nekňazských textov. Viacerí autori po R. Rendtorffovi a E. Blumovi ich pokladajú za väčšinou deuteronomicky alebo deuteronomisticky inšpirované. Iní si, naopak, myslia, že existuje rad podeuteronomistických a pokňazských textov. Otázka sa ešte

²⁰ WELLHAUSEN, Julius: *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments*, Berlin : Georg Reimer, 1876-78; 1885, ²1895; ³1899; Berlin: de Gruyter, 1963, 61: „Daß Q und JE sich über die Genesis hinaus, bis ins Buch Josua fortsetzen, ist eine ausgemachte Sache. Ebenso steht es fest, daß JE auch in Exodus und in den folgenden Büchern ein durchaus selbstständiges Geschichtswerk und nicht etwa eine Ergänzung von Q ist. Das ist hier sogar ungleich deutlicher als in der Genesis. [...] Wäre die Literarische Kritik statt von der Genesis von Exodus und Numeri ausgegangen, so hätte die s. g. Ergänzungshypothese nie entstanden können.“

²¹ Pozri napr. nedávne dielo DOZEMAN, *Commentary on Exodus*, 37-43 (pozri pozn. 18).

²² VAN SETERS, *The Life of Moses* (voir n. 18); LEVIN, Christoph: *Der Jahwist* (FRLANT 157), Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1993. Od toho istého autora pozri tiež: Source Criticism: The Miracle at the Sea. In: LEMON, Joel M. – RICHARDS, Kent Harold (eds.): *Method Matters. Essays on the Interpretation of the Hebrew Bible in Honor of David L. Petersen*, Atlanta, GA : Society of Biblical Literature, 2009, 39-61.

diskutuje, hoci súčasná tendencia je prikláňať sa k neskoršiemu datovaniu nekňazských textov²³.

3.2 Dva „mýty o založení“ Izraela

Stojí za to spomenúť iný problém. Nie je úplne nový, no v posledných rokoch sa zdvihla vlna záujmu oň. Ide o spojenie tradície Kníh Genezis a Exodus. Podľa tézy, ktorá sa v posledných rokoch čoraz viac obhajuje, existujú vlastne dva „mýty o založení“ Izraela²⁴. Prvý, ktorý obsahuje Kniha Genezis, je história patriarchov. Podľa tohto rozprávania má Izrael identitu genealogického typu. Izraelita sa definuje ako potomok Abraháma, Izáka a Jakuba. Mohli by sme dodať: a nie Lóta, Izmaela alebo Ezaua, okrem iných. Identifikačný princíp je genealogický a etnický. Popri tomto prvom mýte o založení existuje druhý, ktorý možno definovať ako právnický, pretože je založený na zachovávaní zákona a zmluvy. Nachádza sa v súbore nasledujúcich kníh, od Knihy Exodus po Knihu Deuteronomium, a hlavnou postavou tohto súboru je, samozrejme, Mojžiš. Ak prvý princíp vychádza z prirodzenosti a pokrvnosti, druhý vychádza zo slobody a kultúry, lebo sa zakladá na slobodnom záväzku v zmluve a na prisľube zachovávať zákon (Ex 24,3-8)²⁵.

²³ Pozri napr. VERVENNE, *Current Tendencies*, 47-54; OTTO, Eckart: Die nachpriesterschriftliche Pentateuchredaktion im Buch Exodus. In: VERVENNE, Marc (ed.): *Studies in the Book of Exodus*. Redaction – Reception – Interpretation (BETL 126), Leuven : Peeters, 1996, 61-111; ID.: Forschungen zum nachpriesterschriftlichen Pentateuch, *ThR* 62 (2002) 125-155.

²⁴ Slovo „mýtus“ treba chápať v jeho širšom význame, tzn. ako staršie rozprávanie o pôvode. Nesmie sa mu dať negatívny význam imaginárneho a málo spoľahlivého výmyslu.

²⁵ Stručné zhrnutie tejto otázky pozri DOZEMAN, *Exodus*, 18-20 (pozri pozn. 18). Pre otázku dvoch mýtov o založení pozri najmä DE PURY, Albert, *Le cycle de Jacob comme légende autonome des origines d'Israël*. In: EMERTON, John A. (ed.): *Congress Volume Leuven 1989* (SVT 43), Leiden : Brill, 1991, 78-96; ID.: Osée 12 et ses implications pour le débat actuel sur le Pentateuque. In: HAUDEBERT, Pierre (éd.): *Le Pentateuque*. Débats et recherches. XIVe Congrès de l'ACFEB, Angers 1991 (LD 151), Paris : Le Cerf, 1992, 175-207; ID.: Dos leyendas sobre el origen de Israel (Jacob y Moisés) y la elaboración del Pentateuco, *Estbíb* 52 (1994) 95–131. Túto myšlienku obhajoval už STÄRCK, Wilhelm: *Studien zur Religions- und Sprachgeschichte des alten Testaments I*, Berlin : G. Reimer, 1899, 48-50; GALLING, Kurt: *Die Erwählungstraditionen Israels* (BZAW 48), Giessen : Töpelmann, 1928. Novšie pozri VAN SETERS, John: Confessional Reformulations in the Exilic Period, *VT* 22 (1972) 448-459; RENDTORFF, Rolf: *Das überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuch* (BZAW 147),

Je pravda, že rozdiely medzi Knihou Genezis a Knihou Exodus sú očividné. Boh Knihy Genezis je Bohom jednostrannej zmluvy a je náročný, pokiaľ ide o vystupovanie. Svet Knihy Genezis je svetom rodov a Boh je bezpodmienečným spojencom rodu, ak to takto môžeme vyjadriť. Boh Knihy Exodus je Bohom slobody a zodpovednosti, je Bohom Tóry a zmluvy. Stáva sa Bohom, ktorý od svojho ľudu vyžaduje, aby mu skladal úcty.

Z literárneho hľadiska je spojitosť medzi oboma knihami pevná a mnohí autori sú toho názoru, že je neskoršieho dáta. Napríklad, v Knihe Exodus sa už nekladie otázka o krajine zaslúbenej patriarchom (porov. Ex 32,13; 33,1 a Boh nesľubuje Mojžišovi, že keď vyslobodí svoj ľud z egyptského otroctva, povedie ho do krajiny zaslúbenej Abrahámovi, Izákovi a Jakubovi. Hoci Boh sa predstavil ako Boh troch patriarchov (Ex 3,6.15.16; 4,5), text hovorí o „krajine oplývajúcej mliekom a medom“ (Ex 3,8.17). Sú to kňazské texty, ktoré po prvý raz jasnejšie potvrdzujú zviazanosť medzi Knihami Genezis a Exodus a robia z Exodu splnenie Božích prísľubov z Knihy Genezis (Ex 2,23-25; 6,2-8)²⁶.

Táto otázka vzťahov medzi Knihami Genezis a Exodus sa ešte diskutuje a zatiaľ nenašla definitívnu odpoveď²⁷. Nevieme, napríklad, či záver

Berlin : de Gruyter, 1977, 66-70 (počnúc jednou štúdiou o Knihe Exodus); anglický preklad: *The Problem of the Process of Transmission in the Pentateuch* (JSOTS 89), Sheffield : Academic Press, 1990. Pre tú istú otázku, no pokiaľ ide o Knihu Deuteronomium, pozri RÖMER, Thomas: *Israels Väter*. Untersuchungen zur Väterthematik im Deuteronomium und in der deuteronomistischen Tradition (OBO 99), Fribourg : Universitätsverlag – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990; s kritikou LOHFINK, Norbert: *Die Väter Israels im Deuteronomium*. Mit einer Stellungnahme von Thomas Römer (OBO 111), Fribourg : Universitätsverlag – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1991.

²⁶ To je tvrdenie K. SCHMID, *Erzväter und Exodus*, preložené do angličtiny pod názvom *Genesis and the Moses Story* (pozri pozn. 18).

²⁷ Niekoľko autorov stále potvrdzuje súvislosť medzi Knihami Genezis a Exodus, napr. VAN SETERS, John: *The Patriarchs and Exodus: Bridging the Gap between Two Origin Traditions*. In: ROUKEMA, Riemer e.a. (eds.): *The Interpretation of Exodus*. Studies in Honour of Cornelis Houtman (Contributions to Biblical Exegesis and Theology 44), Leuven : Peeters, 2006, 1-15; SCHMITT, Hans-Christoph: *Erzvätergeschichte und Exodusgeschichte als konkurrierende Ursprungslegenden Israels – ein Irrweg der Pentateuchforschung*. In: HAGEDORN, Anselm C. –PFEIFFER, Henrik (eds.): *Die Erzväter in der biblischen Tradition*. Festschrift für Matthias Köckert (BZAW 400), Berlin – New York : de Gruyter, 2009, 241-266. O tom istom probléme, no s názorom blízkym mienke K. Schmida, pozri BLUM, Erhard: *The Literary Connection between the Books of Genesis and Exodus and the End of the Book of Joshua*. In: DOZEMAN, Thomas B. – SCHMID, Konrad

Jozefovho príbehu predvída návrat Jakubových synov z Egypta a či sa Mojžišovo narodenie môže interpretovať nezávisle od Ex 1 a od hrozby, ktorá ťaží všetkých izraelských novorodencov po Ex 1,22, ako si to niektorí myslia²⁸. Treba zájsť až tam?

4. Niekoľko teologických problémov

Teologických problémov Knihy Exodus je veľmi veľa. Znova sa musím uspokojiť s tým, že vymenujem len niektoré z nich, ktoré sú podľa mňa najdôležitejšie. Prvé dva, problém zatvrdenia srdca a smrti prvorođených, sú najznámejšie. Ďalšie dva, význam zákona a kultu, si zaslúžia, aby sme sa pri nich zdržali dlhšie než zvyčajne.

4.1 Zatvrdenie srdca²⁹

Táto téma sa často rozoberá a bibliografia k nej je veľmi bohatá³⁰. Teologickým problémom je sloboda. Ak Boh zatvrdil srdce faraóna, je faraón

(eds.): *A Farewell to the Yahwist? The Composition of the Pentateuch in Recent European Interpretation* (Society of Biblical Literature. Symposium Series 34), Atlanta, GA : Society of Biblical Literature, 2006, 89-106.

²⁸ Pozri SCHMID, Konrad, Die Josephsgeschichte im Pentateuch. In: GERTZ, Jan Christian – SCHMID, Konrad – WITTE, Markus (eds.), *Abschied vom Jahwisten. Die Komposition des Hexateuch in der jüngsten Diskussion* (BZAW 315) Berlin – New York : de Gruyter, 2002, 83-118; ID.: The So-Called Yahwist and the Literary Gap between Genesis and Exodus. In: DOZEMAN, Thomas B. – SCHMID, Konrad (eds.): *A Farewell to the Yahwist? The Composition of the Pentateuch in Recent European Interpretation* (Society of Biblical Literature Symposium Series 34), Atlanta, GA : Society of Biblical Literature; Leiden : Brill, 2006, 29-50; OTTO, Eckart, Mose und das Gesetz. Die Mose-Figur als Gegenentwurf politischer Theologie und zur neuassyrischen Königsideologie im 7. Jh. v. Chr. In: OTTO, Eckart (ed.): *Mose, Ägypten und das Alte Testament* (SBS 189), Stuttgart : Verlag Katholisches Bibelwerk, 2000, 49-59.

²⁹ V opise rán pozri Ex 4,21; 7,3.13.14; 8,11.28; 9,7.12.35; 10,1.20; 11,10; v kňazskom opise prechodu cez more pozri Ex 14,4.17. Slovník a formuly sa menia od jedného textu k druhému a texty patria k odlišným prameňom.

³⁰ Medzi najnovšími dielami upozorňujeme na KELLENBERGER, Edgar: Theologische Eigenarten der Verstockung Pharaos in Ex 4-14, *TZ* 58 (2002) 109-113; id.: *Die Verstockung Pharaos. Exegetische und auslegungsgeschichtliche Untersuchung zu Exodus 1-*

ešte zodpovedný za svoje skutky, a teda môže ho Boh trestať? Ponúka sa viac riešení. V niektorých zatvrdenie predstavuje boj. Boh „nabáda“ faraóna, aby s ním bojoval³¹. Toto tvrdenie sa odvoláva na texty Dt 2,30; Joz 11,20; Iz 63,17. Bez dlhých diskusií sa zdá, že kontext zatvrdenia srdca treba hľadať skôr v prorockom svete. Hlavný argument vychádza z kontextu: Mojžiš sa rozpráva s faraónom a snaží sa presvedčiť ho. Neusiluje sa vyvolať vojnu. Najdôležitejšími prorockými textami sú Iz 6,10; Ez 2,4; 3,7³². Ďalej, rozprávanie Ex 14, nech sa hovorí čokoľvek, neobsahuje ozajstný opis bitky. Izrael nebojuje a je pasívnym pozorovateľom „porážky“ Egyptanov (pozri Ex 14,13-14.30-31)³³.

Aký je teda teologický význam zatvrdenia srdca? Myslím, že túto tému treba premiestniť do jej kultúrneho kontextu, tzn. do kontextu teocentrického, a nie antropocentrického sveta, ako je náš. Hlavnou otázkou rozprávania o egyptských ranách nie je problém faraónovej slobody a zodpovednosti. Je to skôr problém moci Boha Izraela. Rozprávanie chce ukázať, že táto moc siaha až do Egypta a že ani najmocnejšie osoby tohto obdobia sa nemôžu vyhnúť moci Boha Izraela. Preto bolo treba ukázať, že Božie slovo je účinné, aj keď ho niekto odmietne počúvať, čo je faraónov prípad. Cieľom rán je „uznanie“ Boha a jeho zvrchovanosti³⁴. Tu sú korene tejto paradoxnej reči: Mojžiš odovzdáva posolstvo Boha, ktorý „zatvrdzuje srdce“, tzn. vyvoláva alebo skúša faraónovo odmietnutie. Tento nikdy nebol iniciatívny a nemohol konať nezávisle od Boha

15 (BWANT 171), Stuttgart : Kohlhammer, 2006; MEADORS, Edward P., *Idolatry and the Hardening of the Heart. A Study in Biblical Theology*, New York : T&T Clark, 2006.

³¹ V minulosti túto myšlienku obhajoval WEIMAR, Peter: *Untersuchungen zur priesterschriftlichen Exodusgeschichte* (FzB 9), Würzburg : Echter Verlag, 1973, 208; WILSON, Robert R.: The Hardening of Pharaoh's Heart, *CBQ* 41 (1979) 18-36, najmä 33-34.

³² Tieto tvrdenia pozri SKA, Jean Louis: La sortie d'Égypte (Ex 7-14) dans le récit sacerdotal (Pg) et la tradition prophétique, *Bib* 60 (1979) 191-215, najmä 213-215.

³³ Tieto tvrdenia pozri SKA, Jean Louis: *Le passage de la mer. Étude de la construction, du style et de la symbolique d'Ex 14,1-31* (AnBib 109), Rome : Biblical Institute Press, 1986, 47-53.

³⁴ Formula uznania „aby si/ste poznal/i, že ja som JHWH/Pán“ sa nachádza s variantmi v nekňazskom rozprávaní o ranách (7,17; 8,6.18; 9,14.16.29; porov. 10,1-2), a v kňazskom rozprávaní o prechode mora (Ex 14,4.18). Táto formula uznania je na úrovni záverečného rozprávania odpoveďou na otázku, ktorú položil faraón Mojžišovi a Áronovi v Ex 5,2: „Kto je Pán [...]? Pána nepoznám [...].“

Izraela. Je teda podstatné vysvetľovať túto tému na základe jej vlastných kultúrnych a náboženských parametrov.

4.2 *Smrť prvorodených*³⁵

Smrť prvorodených je ďalšia téma, ktorá pohoršuje moderného čitateľa³⁶. Môžeme dnes ešte spievať Ž 136,10: „On pobil egyptských prvorodencov, lebo jeho milosrdenstvo je večné“? Čo si mohli myslieť egyptskí rodičia o tomto Božom milosrdenstve, ktoré masakruje nevinné deti³⁷?

Aj tu je dôležité dotknúť sa problému, počnúc jeho kultúrnym a literárnym kontextom. Z kultúrneho hľadiska je zrejmé, že biblický text sa nijako neusiluje chápať egyptský uhol pohľadu. Je neobjektívny a jednostranný. Jediné, čo v jeho očiach zaváži, je oslobodenie Izraela. Okrem toho, je jasné, že smrť následníka trónu je národnou katastrofou, pretože následníctvo sa spochybňuje a s ním aj stabilita kráľovstva³⁸. Egypt teda zasiahla pohroma, ktorá nemá obdobu.

Z literárneho hľadiska je dôležité pripomenúť si, že smrť prvorodených je poslednou, desiatou ranou. Predchádza ju deväť iných rán, ktoré sú dosť zreteľnou výstrahou pre faraóna a Egyptanov. Boli teda varovania a rozprávanie toto veľmi zdôrazňuje. Okrem toho, je veľmi pravdepodobné, že aktuálne rozprávanie je prikrášené oproti staršiemu, kde bol chorobou a smrťou zasiahnutý iba prvorodený syn faraóna, dedič trónu, ako zrejme naznačuje Ex 4,22-23.

³⁵ Pozri Ex 4,22-23; 11,1-8; 12,29-34.

³⁶ Medzi dielami na diskutovanú tému a príbuznú tému obetovania prvorodeného pozri ACKERMAN, Susan: Child Sacrifice: Returning God's Gift, *Bible Review* 9 (1993) 20-29, 56; DAY, John: *Molech. A God of Human Sacrifice in the Old Testament*, Cambridge : Cambridge University Press, 1989; LEVENSON, Jon D.: *The Death and Resurrection of the Beloved Son. The Transformation of Child Sacrifice in Judaism and Christianity*, New Haven, CT : Yale University Press, 1993. Tú istú tému pozri tiež CHILTON, Bruce: *Abraham's curse. Child Sacrifice in the Legacies of the West*, New York : Doubleday, 2008.

³⁷ Pozri napr. úvahy Schmidt, Werner H.: Die Intention der beiden Plagenerzählungen (Exodus 7 – 10) in ihrem Kontext. In: Vervenne, Marc (ed.): *Studies in the Book of Exodus. Redaction – Reception – Interpretation* (BETL 126), Leuven : Peeters, 1996, 225-243, 225.

³⁸ Porov. Am 8,10; Zach 12,10.

Teológ, ktorý pozorne vníma dôstojnosť každého človeka pred Bohom a je citlivý na univerzálnu spravodlivosť, nemôže brať toto rozprávanie doslovne a očakáva, že bude vyjadrovať subtílnejšie tieňovaný obraz Boha.

4.3 Zákony a „ústava“ Izraela³⁹

Zákonodarné texty sa u čitateľov Biblie sotva stretnú so sympatiami. Hovorí o tom už J. Wellhausen v známom úvodnom odseku svojho diela *Prolegomena*⁴⁰. Otázka, ktorú je vhodné položiť, však nezávisí od nálad súčasného sveta. Snažíme sa zistiť, prečo Pentateuch obsahuje toľko zákonov a tiež podrobné zákony, najmä v Knihe Exodus. Podľa mňa to dovoľujú pochopiť dve hlavné vysvetlenia.

4.3.1 Izrael má svoje vlastné zákony

Charakteristikou nejakého národa, či už v staroveku alebo v súčasnosti, sú vlastné zákony. Národ, nad ktorým vládne iný národ, riadi sa zákonmi tohto iného národa. Izrael po celé svoje dejiny podliehal vplyvu výbojných susedov, Egypta na jednej strane, a mezopotámskych mocností na druhej strane, najprv Asýrie a potom Babylónie. Z politického a ideologického hľadiska bolo dôležité názorne ukázať, že Izrael má svoje vlastné zákony. Nebola to otázka len prestíže. Išlo aj o politickú, kultúrnu a náboženskú nezávislosť národa.

³⁹ O výskum v oblasti izraelského zákonodarstva sa v posledných rokoch zdvihla vlna živého záujmu, väčšinou na podnet Eckarta Otta. Pozri, okrem iných, OTTO, Eckart: *Biblische Rechtsgeschichte. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung*, *TRev* 91 (1994) 283-292; ID.: *Das Recht der Hebräischen Bibel im Kontext der antiken Rechtsgeschichte. Literaturbericht 1994-2004*, *TRu* 71 (2006) 389-421; ID.: *Neue Literatur zur biblischen Rechtsgeschichte*, *ZAR* 12 (2006) 72-106; ID.: *Altorientalische und biblische Rechtsgeschichte. Gesammelte Studien* (BZAR 8), Wiesbaden : Harrassowitz, 2008; ID.: *Die Tora. Studien zum Pentateuch: gesammelte Schriften* (BZAR 9), Wiesbaden : Harrassowitz, 2009. Pokiaľ ide o otázku biblického práva, dovoľujem si odkázať na môj článok: *Le droit d'Israël dans l'Ancien Testament*. In: MIES, Françoise (éd.): *Bible et droit. L'esprit des lois*, Namur : Presses Universitaires de Namur – Bruxelles : Lessius, 2001, 9-43.

⁴⁰ WELLHAUSEN, Julius: *Prolegomena zur Geschichte Israels*, Berlin : Georg Reimer, 1878, ²1883; ⁵1899; (de Gruyter Studienbuch), Berlin – New York : de Gruyter, 2001, 1; preklad do angličtiny: *Prolegomena to the History of Israel*. With a Reprint of the article Israel from the *Encyclopaedia Britannica*. Preface by W. Robertson Smith, Edinburgh : A. & C. Black, 1885; (Reprints and Translations Series), Atlanta, GA : Scholars Press, 1994.

Základná úloha vlastného zákonodarstva sa počas exilu a po ňom stala ešte dôležitejšou, keď sa Izrael stal provinciou Babylonskej ríše, potom Perzskej. Náš Pentateuch bol zostavený, aspoň sčasti, počnúc staršími prameňmi, veľmi pravdepodobne pod perzskou nadvládou. Keď poexilové spoločenstvo zostavilo a usporiadalo svoje vlastné zbierky zákonov, ukázalo, že má vlastnú právnu identitu⁴¹. Izrael je „národ“, pretože má svoje vlastné zákony, na ktoré je veľmi hrdý. Ak sa iné národy môžu chváliť svojimi výbojmi alebo kultúrou, napríklad architektonickými alebo umeleckými dielami, spisovateľmi, filozofmi alebo básnikmi, Izrael sa chváli, že má zákon, o ktorom si myslí, že mu niet rovného⁴².

Je možné, že Izrael začal spisovať svoje zákony pod vplyvom Mezopotámie. Toto malé kráľovstvo – hovorím o Severnom kráľovstve s hlavným mestom Samáriou – napodobňovalo svojho mocného suseda a chcelo takto ukázať, že aj ono sa môže honosiť tým, že má svoje vlastné zákony. Vplyv mezopotámskych zákonov na „Kódex zmluvy“ (Ex 21–23) sa napokon často zdôrazňoval⁴³.

⁴¹ O vzniku Pentateuchu za Perzskej ríše sa mnoho popísalo. Niektorí hovorili o „kráľovskom súhlase“ perzských autorít, ktoré žiadali židovskú komunitu o poskytnutie právneho dokumentu, aby jej mohli dať čiastočnú politickú zvrchovanosť. Pri zrode Pentateuchu bola táto perzská iniciatíva. Táto teória sa neuznávala a mnohí od nej upustili. Pozri WATTS, James W. (ed.): *Persia and Torah. The Theory of Imperial Authorization of the Pentateuch* (Society of Biblical Literature. Symposium Series 17), Atlanta, GA : Society of Biblical Literature, 2001. Hlavnou námietkou proti tejto teórii je, že Pentateuch sa veľmi líši od ostatných krátkych právnych textov, ktoré by mohli toto tvrdenie podprieť. Je omnoho dlhší a komplexnejší.

⁴² Pozri Dt 4,6: „A zachováte a splníte ich napospol, lebo to bude vaša múdrosť a rozumnosť pred národmi, ktoré zvedia o každom tomto príkaze a budú vraviť: ‚Naozaj múdry a rozumný je tento veľký národ!‘“

⁴³ Pozri PAUL, Shalom M.: *Studies in the Book of the Covenant in the Light of Cuneiform and Biblical Law* (SVT 18), Leiden : Brill, 1970; OTTO, Eckart: *Wandel der Rechtsbegründungen in der Gesellschaftsgeschichte des Antiken Israel: Eine Rechtsgeschichte des ‚Bundesbuches‘ Ex XX 22 - XXIII 13* (Studia Biblica III), Leiden : Brill, 1988; id.: *Rechtsgeschichte der Redaktionen im Kodex Esnunna und im ‚Bundesbuch‘*. Eine redaktionsgeschichtliche und rechtsvergleichende Studie zu altbabylonischen und altisraelitischen Rechtsüberlieferungen (OBO 85), Freiburg Schweiz : Universitätsverlag, 1989; HOUTMAN, Cornelis: *Das Bundesbuch. Ein Kommentar* (Documenta et Monumenta Orientis Antiqui), Leiden : Brill, 1997; VAN SETERS, John, *A Law Book for the Diaspora. Revision in the Study of the Covenant Code*, Oxford : Oxford University Press, 2003; JACKSON, Bernard S.: *Wisdom-Laws. A Study of the Mishpatim of Exodus 21:1-22:16*, Oxford : Clarendon Press, 2006; WRIGHT, *Inventing God's Law. How the*

4.3.2 Zákony Izraela sú staršie ako kráľovstvo

Izrael dostal prvé zákony po východe z Egypta, na púšti. To znamená, že sú rovnako starobylé ako sám ľud. Nemusel čakať na vstup do krajiny alebo na kráľovstvo, aby mal zákony. Boh mu ich dal prostredníctvom Mojžiša na púšti na úpätí vrchu Sinaj. Ak je tento zákon starší než zabratie krajiny a starší než kráľovstvo, v antickom svete to znamená, že môže prežiť stratu krajiny a zánik kráľovstva. Tento zákon teda zostáva platný aj vtedy, ak už Izrael nemôže žiť na nezávislom území a nemá kráľa. Bolo teda podstatné ukázať, že zákon je starý, starší než Jozueho výboje alebo kráľovstvo Šaula, Dávida a Šalamúna⁴⁴.

Je to tým prekvapivejšie, že zákony sú vo väčšine prípadov viazané na nejaké územie a vyhlásené autoritou, ktorá na tomto území vládne. Na starovekom Blízkom východe zákony vyhlasovali panovníci. No Izrael poznal „Mojžišov zákon“, a nijaký „Šaulov“, „Dávidov“ alebo „Šalamúnov zákon“. Dokonca ani ten zákon, ktorý sa našiel v chráme za kráľa Joziáša, nenesie jeho meno (2 Kr 22–23). Text 2 Kr 23,25, ktorý je nepochybne neskorší než samo rozprávanie, hovorí o „Mojžišovom zákone“. Izrael teda tvrdí, že jeho „zákon“ je starší než kráľovstvo, a to si zaslúži zdôraznenie.

Covenant Code of the Bible Used and Revised the Laws of Hammurabi, Oxford : Oxford University Press, 2009.

⁴⁴ Túto myšlienku svojho času obhajoval SANDERS, James A., *Torah and Canon*, Philadelphia, PA : Fortress Press, 1972.

4.4 Kult: Izrael v „službe“ svojho Boha – kňazský ľud (Ex 19,3)⁴⁵

Trináť kapitol o kulte zaberá vyše štvrtinu Knihy Exodus (Ex 25–31; 35–40). V komentároch k tejto knihe však tieto kapitoly majú právo len na „kongruenciu“⁴⁶. Nedostáva sa im ani stopy priazne. Dôvody sú viaceré. Predovšetkým text je ťažký. Potom, kresťanskí čitatelia si spomínajú na List Hebrejom, ktorý zdôrazňuje nadradenosť kultu Nového zákona nad kultom Starého zákona (Hebr 8,1–9,28). S týmto cieľom postačí citovať Hebr 9,24: „Kristus totiž nevošiel do Svätyne zhotovenej rukou, ktorá je len predobrazom pravej, ale do samého neba, aby sa teraz za nás ukázal pred Božou tvárou.“ Napokon, text nevzbudzuje veľký záujem u dnešných čitateľov, ktorí sa, ak to tak môžeme povedať, strácajú v zmätku starej sakristie.

Musí tu však byť dôvod z hľadiska významu, ktorý Kniha Exodus dáva kultu. Zaiste, nepochybne treba tieto kapitoly umiestniť do ich historického kontextu poexilového spoločenstva, ktoré sa obnovuje okolo chrámu a teda udeľuje čoraz väčší význam kultu, ktorý má zreteľne identifikačnú funkciu. „Izrael“ je predovšetkým spoločenstvom, ktoré sa vyznačuje svojimi kultúrnymi inštitúciami⁴⁷. Knihy Kronik poskytujú v tomto smere širšie

⁴⁵ Medzi štúdiami zasvätenými týmto kapitolám citujeme UTZSCHNEIDER, Helmut: *Das Heiligtum und das Gesetz. Studien zur Bedeutung der sinaitischen Heiligtumstexte (Ex 25-40; Lev 8-9) (OBO 77)*, Freiburg Schweiz : Universitätsverlag – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1988; SUH, Myung Soo: *The Tabernacle in the Narrative History of Israel from the Exodus to the Conquest (Studies in Biblical Literature 50)*, Frankfurt : Peter Lang, 2003; BARK, Franziska: *Ein Heiligtum im Kopf der Leser. Literaturanalytische Betrachtungen zu Ex 25-40 (SBS 218)*, Stuttgart : Katholisches Bibelwerk, 2009; SCHMIDT, Maurice, *The Tabernacle of Exodus as a Work of Art. An Aesthetic of Monotheism*, Lewiston, NY : Edwin Mellen Press, 2010. Pre Ex 25–31 pozri PAXIMADI, Giorgio: *E io dimorerò in mezzo a loro. Composizione e interpretazione di Es 25-31 (Retorica biblica 8)*, Bologna : Edizioni Dehoniane, 2004. Štúdia je však čiastočná.

⁴⁶ Veľmi známy komentár CHILDS, Brevard S., *The Book of Exodus. A Critical, Theological Commentary*, Philadelphia, PA : Westminster Press, 1974, venuje približne päťdesiat strán týmto dvom častiam (512-552; 624-638), čo znamená, že viac-menej dvanásťtinu zo 660 strán. DOHMEN, Christoph: *Exodus 19-40. Übersetzt und ausgelegt (HTKAT)*, Freiburg : Herder, 2004, sa zdá byť štedrejší, lebo im venuje viac-menej päťtinu svojho komentára (221-281; 379-403 alebo vyše 80 strán v diele, ktorý má 415 strán), no tento diel sa zaoberá len Ex 19–40.

⁴⁷ Okrem iných pozri GRÜN WALDT, Klaus: *Exil und Identität. Beschneidung, Passa und Sabbat in der Priesterschrift (BBB 85)*, Frankfurt: Hain, 1992.

potvrdenie významu, ktorý kult nadobudol počas perzského a helenistického obdobia.

No je aj iný motív, literárnejší. Je vhodné spomenúť, že to isté hebrejské slovo עֲבָדָה *‘ăbōdâ* môže znamenať rovnako dobre „otroctvo“, „porobu“, „prácu“, „kult“, „liturgiu“ a „liturgickú službu“. Jeden komentár zo 60-tych rokov ku Knihe Exodus bol veľmi trefne nazvaný *Od otroctva k službe*⁴⁸. Tento prechod od otroctva k službe je prechodom od otroctva v Egypte k Božiemu kultu na púšti. Kult je vlastne jedným z najzjavnejších prejavov ťažko nadobudnutej slobody. Neslobodno zabudnúť, že Mojžiš a Áron najprv faraóna žiadajú, aby mohli ísť na púšť sláviť sviatok. Bola to, zdá sa, prvá žiadosť vlastniť slobodný priestor⁴⁹. Ďalej, stojí za to pripomenúť, že sloboda sa anticipovane slávi liturgiou Paschy⁵⁰. No je toho viac. Text Ex 35,4-29, ktorý opisuje zbierku materiálov na stavbu svätyne, veľmi trvá na tom, aby dary boli „dobrovoľné“ (35,5.21.22.26.29). Hebrejské výrazy môžu ľahko variovať, no význam je veľmi jasný⁵¹. Sme ďaleko od „robotovania na panskom“ a „nútených prác“ v egyptskom otroctve (Ex 1,11-12.13-14; 5,1-23). Kontrast je nápadný a možno zámerný.

Rovnako aj vďaka kultu sa Izrael stáva „kňazským kráľovstvom“, čo je výraz, ktorý nájdeme v Božej reči Ex 19,6 – מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים *mamleket kohănîm*. Je zbytočné usilovať sa začať diskusiu o tomto texte. V každom prípade sa mi zdá dôležité povedať, že tento výraz určuje dokonalý spôsob identity poexilového Izraela. Izrael je „kráľovstvom“, hoci nemá kráľa, a určuje sa svojím „kňazským“ charakterom. Ako boli starovekí kňazi predovšetkým osobami zasvätenými službe v chráme, celý Izrael je zasvätený službe svojmu

⁴⁸ AUZOU, Georges: *De la servitude au service. Étude du livre de l'Exode*, Paris : L'Orante, 1961.

⁴⁹ Pozri Ex 3,18; 5,1.3; 7,16.26; 8,4.16.23; 9,1.13; 10,3.24.

⁵⁰ Pozri Ex 12,1-14. Spojenie medzi Paschou a východom zdôrazňujú kultové zákony. Pozri Ex 23,15; 34,18; Dt 16,1.

⁵¹ Hebrejský text používa trikrát koreň נָדַב „byť veľkodušný“, „byť náchylný“, „byť naklonený“ (Ex 35,5.22.29; Ex 35,21.26 porov. 36,2, používa výraz נָשָׂא לֵב, doslova „to, čo ich srdce nesie [aby vykonali]“) a čo TOB prekladá slovom „dobrovoľný“. Pozri napr. LOHFINK, Norbert: *Freizeit. Arbeitswoche und Sabbat im Alten Testament, insbesondere in der priesterlichen Geschichtserzählung*. In: ID.: *Unsere grossen Wörter. Das Alte Testament zu Themen dieser Jahre*, Freiburg i. Breisgau : Herder, 1977, 190-208.

Bohu⁵². Inými slovami, text Ex 19,3-6 potvrdzuje, že Boh si zo všetkých národov vyvolil jeden národ, Izrael, pre svoju osobnú službu. Izrael je v „službe Bohu“ a v „službe Božiemu domu“, ako sú sluhovia panovníka v jeho službe, na rozdiel od iných ľudí, ktorí sú mu jednoducho podriadení⁵³.

Texty o kulte v Knihe Exodus sa majú vykladať v tomto kontexte. Predpokladajú, že všetok ľud je v službe svojmu Bohu a všetky činnosti sú koniec koncov „službou Bohu“. Toto potvrdzuje medzi iným skutočnosť, že zákony z Knihy Exodus – a nielen z Knihy Exodus – zjednocujú občianske právo (*ius* v starom rímskom práve) a kultové právo (*fas* v starom rímskom práve). Napríklad Kódex zmluvy začína zákonom o oltári (*fas*; Ex 20,22-26) a končí inou časťou kultového práva o liturgickom kalendári (23,10-19). Tieto dve časti kultového práva obklopujú dlhú pasáž, kde prevláda občianske právo (*ius*; 20,1–23,9). Izrael zásadne odstraňuje rozdiel medzi občianskym

⁵² O tomto chápaní kňazstva pozri CARDELLINI, Innocenzo: *I "Leviti", l'esilio e il tempio*. Nuovi elementi per una rielaborazione storica, (Cathedra), Roma : Lateran University Press, 2002.

⁵³ Pre Ex 19,6 a všetky exegetické problémy, ktoré vyvstávajú v tomto texte, dovoľujem si odkázať na niekoľko významnejších štúdií. Bibliografia je napokon obrovská. Pozri okrem iných MORAN, William L., A Kingdom of Priests. In: MCKENZIE, John L. (ed.), *The Bible in Current Catholic Thought*, New York : Herder and Herder, 1962, 105-110 (article fondamental et souvent cité); SCHENKER, Adrian: Drei Mosaiksteinchen: „Königsreich von Priestern“, „Und ihre Kinder gehen weg“, „Wir tun und wir hören“ (Exodus 19,6; 21,22; 24,7). In: VERVENNE, Marc (ed.): *Studies in the Book of Exodus*. Redaction – Reception – Interpretation (BETL 126), Leuven : Peeters, 1996, 367-380 = ID.: *Recht und Kult im Alten Testament* (OBO 172), Freiburg Schweiz : Universitätsverlag – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2000, 90-103; SKA, Jean Louis: Exode 19,3b-6 et l'identité de l'Israël postexilique. In: VERVENNE, Marc (ed.): *Studies in the Book of Exodus*. Redaction – Reception – Interpretation (BETL 126), Leuven : University Press - Peeters, 1996, 289-317 = id.: Exodus 19:3-6 and the Identity of the Post-exilic Israel. In: id.: *The Exegesis of the Pentateuch. Exegetical Studies and Basic Questions* (FAT 66), Tübingen : Mohr Siebeck, 2009, 139-164; BARBIERO, Gianni, MAMLEKET KOH^AHANÍM (Es 19,6a): i sacerdoti al potere?, *RivBib* 37 (1989) 427-446 = „mamleket kōhānīm [Ex 19,6a]: Die Priester an die Macht? In: ID.: *Studien zu alttestamentlichen Texten* (SBAB 34), Stuttgart : Katholisches Bibelwerk, 2002, 11-27; DAVIES, John A., *A Royal Priesthood*. Literary and Intertextual Perspectives on an Image of Israel in Exodus 19.6 (JSOTSS 395), London – New York : T&T Clark, 2004 (avec bibliographie); GRAUPNER, Axel, „Ihr sollt mir ein Königreich von Priestern und ein heiliges Volk sein“. Erwägungen zur Funktion von Ex 19,3b-8 innerhalb der Sinaiperikope. In: GRAUPNER, Axel – WOLTER, Michael (eds.), *Moses in Biblical and Extra-Biblical Traditions* (BZAW 372), Berlin – New York : de Gruyter, 2007, 33-49.

a kultovým právom, medzi profánnym a posvätným svetom. Každá profánná činnosť nadobúda posvätný význam, lebo sa stáva „službou Bohu“.

5. Štruktúra Knihy Exodus

Posledným bodom, ktorý si zaslúži pozornosť, je štruktúra Knihy Exodus. Viac než o štylistickom usporiadaní, čo je trochu nemožné, sa zdá vhodnejšie hovoriť o jej koncepte alebo o vedúcej myšlienke, ktorá dovoľuje začleniť všetky komponenty knihy, ktoré sme vymenovali na začiatku tohto článku.

5.1 Niekoľko pokusov

Takýchto pokusov je málo. Dva z nich, pokusy Johna Durhama a Thomasa Dozemana, si zaslúžia, aby sme ich spomenuli. Prvý navrhuje vidieť v téme „Božej prítomnosti“ vedúcu myšlienku celej Knihy Exodus. Preto sa kniha nemôže pokladať za „literárny či teologický guláš“, napriek jej veľmi zložitému charakteru⁵⁴. Boh zjavuje svoju prítomnosť najprv Mojžišovi (Ex 3–4), potom Izraelu (Ex 19–20) a ešte Mojžišovi, ktorý predstavuje Izrael (Ex 15–17), keď mu Boh odovzdáva svoje prikázania a uzatvára s ním zmluvu (Ex 20–23; 24), a nakoniec v kulte (Ex 25–31; 35–40)⁵⁵.

Toto tvrdenie má svoju hodnotu, no zostáva príliš abstraktné. Napokon, téma Božej prítomnosti môže tiež dobre poslúžiť na vysvetlenie ďalších biblických kníh, napríklad Knihy Genezis, kde sa Boh zjavuje v stvorení, potom pri sprevádzaní patriarchov, alebo Knihy Levitikus, kde zjavuje svoju prítomnosť usporiadaním života svojho ľudu okolo svätyne. Inými slovami, o akú Božiu prítomnosť ide v Knihe Exodus?

Thomas Dozeman ponúka niečo podobné⁵⁶. Podľa neho Kniha Exodus postupne ukazuje Božiu moc „power“ a prítomnosť. V prvej časti (Ex 1,1–15,21) Boh prejavuje svoju moc, najmä v konflikte, ktorý ho stavia proti faraónovi. V druhej časti (Ex 15,22–40,38) Boh zjavuje skôr svoju prítomnosť.

⁵⁴ DURHAM, *Exodus*, xxi (pozri pozn. 1). Tento text sme citovali na začiatku tohto článku.

⁵⁵ DURHAM, *Exodus*, xxi-xxiii. Pre Durhama je téma Božej prítomnosti „teologickou kotvou“, „kompasom ukazujúcim smer, ktorým kniha ide“ (xxi).

⁵⁶ DOZEMAN, *Exodus*, 44-47 (pozri pozn. 18).

Odpovedá takto na otázku, ktorú mu ľud kladie v Ex 17,7: „Je teda Pán medzi nami alebo nie?“ Doplnil by som, že prvá časť (Ex 1,1–15,21) by mohla odpovedať na otázku, ktorú faraón kladie Mojžišovi a Áronovi v Ex 5,2: „Kto je Pán, aby som ho počúval a prepustil Izrael? Pána nepoznám [...]“. Problém tohto návrhu je podľa mňa v jeho dualite. Čo spája prvú a druhú časť? Je podstatné objaviť štrukturálny princíp, ktorý by zjednocoval *všetky* prvky, ktoré tvoria Knihu Exodus.

5.2 Konkrétne tvrdenie: zvrchovanosť Pána a jeho uvedenie na trón (Ex 40,34-35)

Východiskom skúmania by podľa mňa mal byť záver knihy. Exegéti sa vo výklade často čudujú, že Kniha Exodus končí, a ľud je ešte na úpätí Sinaja a zostáva tam až po Nm 10. K záveru Knihy Exodus sa vlastne dostávame, keď „Pánova sláva“ prichádza naplniť stánok zjavenia (Ex 40,34-35): „Vtedy zakryl stánok zjavenia oblak a príbytok naplnila Pánova sláva. Mojžiš nemohol vojsť do stánku zjavenia, lebo sa na ňom vznášal oblak a Pánova sláva napĺňala príbytok.“ Táto chvíľa je v každom prípade podstatná. Moshe Weinfeld to nepochybné najlepšie vysvetlil v článku z r. 1981⁵⁷.

V mýtoch starovekého Blízkeho východu o stvorení sa opis stvorenia končí postavením chrámu pre boha stvoriteľa. Tento chrám nie je nič iné ako palác božstva, ktoré odteraz vládne nad svetom, ktorý stvorilo alebo usporiadalo. To je prípad Marduka v básni *Enuma Eliš* a Baala v ugaritských mýtoch.

V Biblii sa opis stvorenia, naopak, končí odpočinkom Boha (Gn 1,2-3) a v kňazskom rozprávaní, ku ktorému patrí Gn 1,1–2,3, treba počkať na postavenie stánku zjavenia, aby Boh mal svätyňu alebo palác uprostred stvorenia. Odvolávky na Gn 1,1–2,3 v posledných kapitolách Knihy Exodus sú

⁵⁷ WEINFELD, Moshe, Sabbath, Temple, and the Enthronement of the Lord - The Problem of the Sitz im Leben of Gen 1:1 – 2:3. In: CACQUOT, André – DELCOR, Maurice: *Mélanges bibliques et orientaux en l'honneur de Henri Cazelles* (AOAT 212), Neukirchen-Vluyn : Neukirchener Verlag, 1981, 501-512; pozri tiež BLENKINSOPP, Joseph: The Structure of P, *CBQ* 38 (1976) 275-292, spéc. 280-283; KEARNEY, P.J.: Creation and Liturgy: The P Redaction of Exod 25 – 40, *ZAW* 89 (1977) 375-387.

dobre známe a ich cieľom je ukázať, že tu prichádzame k skutočnému záveru toho, čo sa začalo stvorením sveta⁵⁸.

Teraz môže Stvoriteľ sveta vládnuť nad svojim stvorením, pretože má ľud, ktorý ho uznáva ako panovníka. Môže si teda zriadiť sídlo – svoj kráľovský palác – uprostred izraelského tábora. Text Ex 40,34-35 opisuje rozhodujúci moment pre ľud Izraela.

Aby sa Izrael dostal až sem, musel, samozrejme, prekonať veľa prekážok. Najprv nad ním vládol faraón. Boh teda musel svoj ľud oslobodiť, aby mohol potvrdiť svoju zvrchovanosť nad ním, ako Mojžiš spieva v Ex 15,18 po východe z Egypta: „Pán bude kraľovať naveky a navždy!“ Toto je definitívna odpoveď na otázku, ktorú faraón položil Mojžišovi a Áronovi pri prvom stretnutí: „Kto je Pán, aby som ho počúval a prepustil Izrael? Pána nepoznám a Izrael neprepustím!“

Pán, ktorý oslobodil svoj ľud, ho pri prechode mora a na púšti ochraňuje a sýti. Istým spôsobom „dokazuje“, že on je Pán a Stvoriteľ neba a zeme. Tak je to v kňazskom opise prechodu mora (Ex 14): Boh spôsobuje, že sa ukáže „suchá zem“, ktorú necháva objaviť sa na tretí deň stvorenia (Gn 1,9-10; Ex 14,16.22.29; porov. 15,19). Bohom, ktorý oslobodzuje svoj ľud, je Stvoriteľ sveta⁵⁹.

Na púšti Boh zabezpečil pre svoj ľud vodu (Ex 15,22-25; 17,1-7) a stravu (Ex 16,1-17). V rozprávaní o manne sa objavuje iná formula z opisu stvorenia: „To je chlieb, ktorý vám dáva Pán jesť.“ Tá istá formula sa napokon nachádza v Gn 1,29 a 6,21 (Ex 16,15: *הלחם אשר נתן יהוה לכם לאכלה*). Ešte raz, Boh, ktorý sprevádzal Izrael na púšti, „dokazuje“, že on je Stvoriteľom sveta, pretože je schopný sýtiť svoj ľud v tejto vyprahnutej a neplodnej oblasti. Boh dáva svojmu ľudu tiež víťazstvo nad jeho nepriateľom (Ex 17,8-16). Aj tu rozprávanie „dokazuje“, že víťazstvo pochádza od Boha Izraela, pretože viac ako od Jozueho hrdinských činov závisí od gesta Mojžiša, ktorý stojí so zdvihnutými rukami na vrchole hory (Ex 17,10-12).

Zákonodarstvo Izraela a jeho právne usporiadanie sú na starovekom Blízkom východe výsadami zvrchovanosti, a je teda normálne, že Boh ich v Ex 18; 19–23 uplatňuje. Napríklad, svoj zákon nepresadzuje, ale ponúka ho,

⁵⁸ Pozri Ex 24,16, kde je zmienka o týždni šesť plus jeden, tzn. o sedemdňovom, čo je časový rámec Gn 1,1–2,3; pozri tiež Ex 39,43 a Gn 1,31; 2,1; Ex 40,33 a Gn 1,30; 2,1.

⁵⁹ Pozri SKA, *Le passage de la mer*, 93-96 (pozri pozn. 33).

a zákon vstupuje do platnosti až po uzavretí zmluvy, tzn. potom, čo s ním ľud súhlasil (Ex 24,3-8). Tu máme aj princíp demokracie⁶⁰.

Postavenie kráľovského paláca, svätyne, sa premietlo do Ex 25–31, no kríza v podobe zlatého teľaťa (Ex 32) sa postavila medzi projekt (Ex 25–31) a jeho realizáciu (Ex 35–40). Izrael si totiž vyvolil iného „panovníka“, bližšieho a viditeľnejšieho, zlaté teľa. Stavanie svätyne a jej zariadenie sa môže začať až neskôr, keď kríza pomíne a Izrael znovu uzná zvrchovanosť Boha, ktorý ho vyviedol z Egypta.

K týmto stručným úvahám dodajme len jednu poznámku. Boh bude bývať v „stane“, a nie v „chráme“. Boh z knihy Exodus nečaká, kým mu Šalamún postaví nádhernú svätyňu, aby prebýval uprostred svojho ľudu. Pripája sa k nemu už na púšti, aby sa s ním delil o neisté podmienky putovania. Boh z knihy Exodus putuje so svojím ľudom. Je Bohom „na ceste“. Evanjelium podľa Jána v prológu hovorí posledné slovo o tejto záľube v putovaní, ktorá charakterizuje Boha z Biblie: „A Slovo sa telom stalo a prebývalo medzi nami“ (Jn 1,14)⁶¹.

Na záver: podľa nášho názoru táto idea zvrchovanosti Pána nad svojím ľudom a prechod Izraela od otroctva v Egypte k službe Bohu na púšti dovoľuje pochopiť, prečo kniha Exodus začína opisom útlaku v Egypte a končí, ako si „Pánova sláva“ privlastnila stánok. Táto téma takisto umožňuje dať zmysel mnohým materiálom zhromaždeným v knihe.

Záver

Som v pokušení uzavrieť tento krátky článok parafrázovaním záveru Evanjelia podľa Jána: „Dalo by sa povedať ešte mnoho. Keby sa to všetko malo dopodrobna opísať, myslím, že ani na celom svete by nebolo dost miesta na knihy, ktoré by bolo treba napísať.“ Dali by sa, zaiste, povedať aj iné veci, no zdá sa mi, že toto stačí, aby sme dodali chuť opakovane čítať knihu Exodus,

⁶⁰ Porov. SKA, Jean Louis: *Diritto biblico e democrazia occidentale*, *Civiltà cattolica* 155 (2004) 12-25.

⁶¹ Pozri Dozeman, *Exodus*, 574-575, qui cite TUAN, Yi-Fu: *Space and Place. The Perspective of Experience*, Minneapolis, MN : Minneapolis University Press, 1977, 6 et *passim*; voir aussi GEORGE, Mark K.: *Israel's Tabernacle as Social Space* (Ancient Israel and Its Literature 2), Atlanta, GA : Society of Biblical Literature, 2009.

knihu, ktorá opisuje, ako vznikol Izrael a aká je jeho „ústava“. To bol cieľ, na ktorý som sa zameral, a dúfam, že som ho dosiahol. Nech to posúdi čitateľ!

Jean Louis Ska SJ
Pontificio Istituto Biblico
Via della Pilotta 25
00187 ROMA
Italia

Zhrnutie

Príspevok pojednáva o základnej problematike Knihy Exodus a predstavuje niektoré otvorené otázky. Prvým pojednávaným problémom je fakt rôznych rukopisných tradícií, z ktorých každá má svoju hodnotu. V otázke kompozície knihy je dodnes viacero neukončených diskusií o prameňoch alebo o vzťahu medzi Knihami Genézis a Exodus. Tretí okruh pojednávania sa týka teologických otázok ako napr. zatvrdilosť srdca, či zákony Izraela. Poslednou diskutovanou otázkou je štruktúra Knihy, ktorá by mala pamätať na tému zvrchovanosti Pána a prechod ľudu Izraela z otroctva k službe Bohu.

Summary

The article deals with basic issues of the Book of Exodus and presents some open questions. The first problem considered is the fact of different manuscript traditions, of which each one has its value. Regarding the composition of the Book there are still more unfinished discussions about the sources or about the relationship between the Book of Genesis and Exodus. The third sphere of the consideration is concerned with theological issues such as the induration of the heart or the laws of Israel. The last discussed issue is the structure of the Book that should maintain its focus on the topic of the Lord' sovereignty and the transition of the people of Israel from slavery to the service of God.

Contents

Treaties

Jean Louis SKA SJ

The Book of Exodus: Basic Issues and Open Questions 71-93

Georg BRAULIK OSB

God Fights for Israel. Some Remarks on the Intertextuality
of the Deuteronomistic Narrative About the Conquest
of the Land and Exodus 1–14 94-111

Peter DUBOVSKÝ SJ

God's Wrath in the Mesopotamic Royal Inscriptions and in
the Book of Exodus 112-122

Ivana VLKOVÁ OP

„The Lord is My Strength and Song.“ Statement of
the Traditional Antiphone (Ex 15:2; Isa 12:2; Psa 118:4) 123-135

Abstracts and Reviews 136-145

Communications and References 146-148

Obsah

Štúdie

<i>Jean Louis SKA SJ</i> Kniha Exodus: Základné a otvorené otázky	71-93
<i>Georg BRAULIK OSB</i> Boh bojuje za Izrael. K intertextualite deuteronomistického rozprávania o zaujatí krajiny a Exodus 1–14	94-111
<i>Peter DUBOVSKÝ SJ</i> Boží hnev v mezopotámských kráľovských nápisoach a v Knihe Exodus	112-122
<i>Ivana VLKOVÁ OP</i> „Pán je mou silou a písní.“ Výpověď tradiční antifony (Ex 15,2; Iz 12,2; Ž 118,4)	123-135
Abstrakty a recenzie	136-145
Oznamy	146-148